

A SAJTÓKÉRDÉSRŐL.

A SAJTÓKÉRDÉS mindannyiszor felmerül, valahányszor nagy tömeg-
mozgalmak lehetősége érzik a levegőben, avagy tömegek újabb
eszmékkel való áthatására gondolnak. Mivel a tömegek mindig
könnyen óhajtják nem megalkotni, hanem megszerezni vélemé-
nyüket, (mint már Fichte mondotta: fix und fertig aus der Fabrik
beziehen), újságra szorulnak. A tömegek, helyesebben tényleges
tömegek ritkán hozhatók össze, csak nagy és hirtelen emóciók hatása
alatt, tehát ama második fajú tömeghez kell fordulni, melyet «közönség-
nek» mondunk. Látni fogjuk s ez ép mondanivalónk lényege, bizonyos
jellemvonások a «szétszórt tömegben», azaz a nagyközönségben és a reális
tömegben azonosak.¹ Mi sem természetesebb, mint az, hogy elsősorban a
sajtó szerepére politikai vonatkozásában gondolnak. Beledobban e kérdés
a parlamentek rögtönző hevű szónokainak fantáziájába, rálopózik publi-
cisták tollára s arra gondolnak, nem lehetne-e a sajtót épen a korszerűnek
érett mozgalom szolgálatába állítani, avagy fordítva, ha a sajtót vesze-
delmesnek találják, nem lehetne-e azt valamiképp «megrendszabályozni».¹
A politikus eszmetárából ilyenkor tervek indulnak útnak, melyek leg-
főképp és legelőször paragrafus-formákban remélnék megtestesülést.

Kultúrpolitika és állam — nem egy tényező, hanem kettő, külön,
önálló szellemmel.³ Ezt azok, akik folyton és kizárólag az állam akció-
szférájára gondolnak,⁴ állandóan összekeverik. És ez ma is oly termé-
szetes, hiszen mindent az államtól szeretünk várni, egyedüli rendező
(koordinatív) erőnek az államot tartjuk. Úgy véljük, hogy a sajtó
kérdésében egészen másféle természetű problémát kell látnunk s amint
nehéz a gondolatot irányítani állami eszközökkel, úgy nehéz a sajtót
is. Úgy véljük, a sajtó irányítása nem állam-, hanem kultúrpoli-
tikai kérdés. S vájjon mit tehetnek paragrafus-emberek, hivatalnokok
oly, bámulatosan komplikált szervezet precíz működésben-tartásánál,

¹ V. ö. Társadalom alkotó erők c. munkánk (Bp. 1920.) 203—212.
lapjait. K. ny. Tömeglélektani jelenségek a társadalomban,
1920. 13—22. k.

² Így Zsilinszky Endre Nemzeti újjászületés és a sajtó. Bp.
1920. 60. l., később 64. l. még radikálisabban.

³ Errenézve ez év folyamán megjelenő kultúrpolitikai vázlatunkban fogunk
szólni. Egy történeti bevezetőnk A kultúrpolitika feladatköre, a
M. Nemz. Szöv. 1921. 2. és 3. számában.

⁴ Így az annak idején neves s ma is figyelemreméltó író, Lor. v. Stein,
Verwaltungslehre 6. köt. II. Hauptgebiet, 2. Teil. Die allgemeine
Bildung und die Presse, 1868.

minő a sajtó, amely kinőtt a hivatalosobák kis ügyeiből s amely mögött voltaképp ismeretlen mélységű és terjedelmű társadalom áll? Hiszen mi eddig az irodalmával sem törődtünk eléggé e kérdésnek, nem szólva arról, hogy a sajtó szociológiája még alig tárgyalt valami¹ s a kérdés minden vonatkozása, tehát gazdasági is, — amely sajátosan mutatja a nagy kapitalizmus újabb tombolásait s — mennyire bonyolódott. S a politikus hajlandó rábízni mindent az egyedül üdvözítő paragrafusok meszterére. A sajtó mindenképp elsőrangú kérdés s a kultúrpolitika egyetemesszemszögéből kell tekintenünk. A kultúrpolitika pedig maga bonyolult lévén, megpróbálunk első tájékozásul néhány szempontot érinteni, hogy a sajtó egész funkciója legalább egy darabig a helyes irányban legyen kereshető.

I.

A XIX. század kultúrkaosza csak akkor tűnnék fel igazi világosságában, ha át tudnók tekinteni, minő rendezetlenségek voltak a kultúrpolitika elveinek, egységes rendszerének terén. Mik a kultúrpolitika elvei? Egy társadalom jövőbevégyódásának produktív energia-formái kritikai értékrendszerben és norma-komplexumban kifejezve. Am hol van ma oly vizsgálódás, mely e téren valóban egy érték-totalitást hordoz? Hogyan tudjuk az iskolaügyet és színházat, irodalmat és tudományt, múzeumokat és a sajtót egységes szempontok alá foglalni?³ Már pedig a kultúrpolitikának csak akkor remélhetjük tartósabb és szervezesebb épületét, ha bizonyos rendet tartunk, elveket keresünk. A kultúrpolitikának nézetünk szerint hat, egészen sajátos probléma-komplexuma van s ezek a következők: 1. az iskolapolitika, 2. a tudománypolitika, 3. az irodalom-, 4. a sajtópolitika, 5. a színház-, 6. a művészetpolitika.

Mindezek, ha mélyére tekintünk, expressis verbis csak «szinerzikus» értelemben (Lester Ward) veendő s érthetők meg. A kultúrpolitikában nincsenek sejtközi hézagok. A kultúrpolitikában hiába keresünk egy színműködés-centrumot, vagy alárendelődési elvet. Egy és

¹ Nálunk eddig Szabó L. A modern újságírás Év. n. (1906). című novellaszerű cikkvázlatain kívül alig van egyáltalán bárminő cikk vagy könyv. A külföldi irodalomból ld. k. Bücher, Das Zeitungswesen (Kult: d. Geg. I. 1.) 2. kiad., 1912. s itt 555. lapon elég bő, de hiányos irodalom. Alig mentünk túl E. Löbl munkáján: Kultur u. Presse, Lpz. Duncker u. H. 1903., továbbá: Scott-James, The influence of the presse (1913.), Maze-Sencier, Le rôle de la presse sociale et morale de la presse (1911.), Herm. Diez, Das Zeitungswesen, 2. kiadásban is, (1919.), Dibblee, The newspaper (1911.) stb.

² Nem is gondoljuk a sokféle lap neve alapján, hogy pl. Berlin lapjai már csak néhány óriásvállalat (Mosse, Scherl, Ullstein) tulajdonosai. (Diez, 124* 1.). Northcliffe pedig elég csak rá gondolnunk,

³ Igen tanulságos. A «Die Kultur der Gegenwart» egész nagy, bevezető kötete: Die allgemeinen Grundlagen der Kultur der Gegenwart, Lpz., 1906. 2. kiad. is. 1912. Lexis, Paulsen, Dietz, K. Bücher stb. tollából sehol sem tartalmaz kultúrpolitikai egységsszempontokat;

egységes minden s csakis mint egy szervezet, funkcionálhat egy egészséges társadalomtestben.

Mindenekelőtt a kultúrpolitikában bizonyos szempontokból kell kiindulnunk s valamennyi kultúrpolitikai tényezőt rá kell sorban tennünk mindama szempontok mérlegére. Azaz mindannyiszor, valahányszor kultúrhatás analízisét kíséreljük meg, meg kell vizsgálnunk, mit jelent az illető mozzanat 1. a kultúrhatás idejére nézve, mit 2. a kultúrhatás minőségére, 3. a kultúrhatás extenzitására, 4. intenzitására, 5. gyorsaságára, 6. folytonosságára nézve.

Ez a hat szempont sajátos rendezőerejű. Így pl. az iskolapolitikát, amelyben mindennemű kultúrhatás tekintetbe jó, csak azzal definiálhatjuk, hogy a kultúrhatás idejére hivatkozunk, mely a legnagyobb receptivitás, illetve nevelhetőség korszaka. A tudomány-, irodalom-, művészetpolitika igen különbözik a kultúrhatás extenzitása és minősége szempontjából. Az irodalom- és sajtópolitika pedig a kultúrhatás gyorsaságában és folytonosságában erős különbséget mutatnak.

Még nem érkeztünk el odáig, hogy az egyes kultúrtenyezőknél (iskola, sajtó, irodalom stb.) hatását pontosan analizálni tudjuk. Akik azonban a mai szociológiában nemcsak villámhárítót látnak, mely tetszése szerint és válogatás nélkül vesz fel gondolatvillanásokat, hanem komoly stúdiumot, azok meg fognak győződni, hogy a kultúrszociológiai analízis már messze jutott a megfigyelt jelenségekben, lényegesen fölülelmedve a köznap tudatán. Hiszen a köznap tudatán az iskola sem több, sem kevesebb, mint iskola, azaz egy öncentrumú világ, az irodalom pedig irodalom vagy művészet egy l'art pour l'art-os mikrokozmosz kerék lezártágában, a tudomány hasonlókép. A kultúrpolitika nem tűri ezeket az egyoldalú nézeteket. A kultúrpolitika egységének megbontása nem lehetséges az illető intézmény kára nélkül. Hasonlókép, ha a kultúrpolitika egy területén minden szükségeset megteszünk és mindent helyesen, úgy még alig tettünk valamit, mert azt, amit az egyik téren véghezviszünk, biztosítanunk is kell s csak akkor biztosítjuk elért eredményünket, ha a többi kultúrpolitikai irányban is minden szükségeset megteszünk. A legkiáltóbb erre a pedagógusok szűklátása. Hiába van jó iskolapolitikánk, ha nincs mellette, szoros kapcsolatban vele, jó irodalom- és sajtópolitikánk, mert amit az iskola egy évtizeden át elvégez, azt elronthatja egy év alatt egy helytelen irányú irodalom, egy romlott sajtó.

És itt korántsem szabad megállanunk. Ha van jó iskola- és irodalompolitikánk, még mindig csak elégtelen vagy gyenge eredményt érünk el, ha nincs jó tudománypolitikánk. Régi idők naiv kultúrpolitikátlansága igen ferde módon fogta fel a tudomány társadalmi funkcióját, azt képzelve, hogy a tudomány kizárólag a tudományé. Ezt maguk a tudós elmék is minduntalan hangoztatták: la science pour la science. Igen téves lehet azonban ennek az elvnek interpretálása, mert ez elv nem annyit jelent, hogy a tudomány egy külön bolygó szellemünk birodalmában, amely teljesen a maga törvényei szerint

mozog, hanem csak annyit, hogy a tudomány ne hódoljon se a pillanat ide-odatolódó érdeklődés hullámainak, sem pedig a gyakorlat rögtöni eredmény-várásainak, hanem a tudomány legyen aránylagosan független úgy a pillanat, mint a gyakorlati alkalmazás ösztönzésével szemben.

A tudomány az igazságért van. S a társadalom is — többek között — az igazságért van. így egy közös értéktalajon találkoznak, így a tudomány fölkeresheti a társadalmat, mely támasza lehet törekvéseinek.

A tudomány akarattal sem zárkozhatott el az élettől. A tudomány folytonos hatást gyakorol a körülöttünk levő természeti és társadalmi környezet felfogására. A tudomány, mely tévedéseket portál, nemesak önmagát infektálja, hanem infektálja a társadalmat is, helytelen és gyanús nézetek egész özönével. Az elmúlt században például özönével áradtak elő minden zugból darwini hatások s a vége — Darwintól függetlenül — mégis csak az lett, hogy ami a biológiában helyes lehetett, nem lehetett helyes az emberi társadalomban. A *struggle for life* gondolata, mely csak a «létért» való küzdelmet hirdette, kitenyészett egy farkas-intelligenciát, egy individuálisan küzdő homo-lupust, amely voltaképp nem «létért», hanem mindennemű kényelemért habzolt össze előnyöket, tekintet nélkül mások kárára.¹

Nemcsak a naiv életfelfogásra hatnak «elméletek». Észrevétlenül hat a tudomány mindenekelőtt a meggondoltabb irodalomra is. Gondoljunk csak a biológiából az irodalomtörténetbe átszivárgó *milieu*-elméleltre, mely a hatalmas és fényes tollú Taine útján terjeszkedett tovább; de egyre tovább hatva, végre is átment naturalisták, Zolák stb. túlzásaiba, midőn mindenfelé környezethatást vadásztak s elfeledték a kérdés elejét (mit egyébként a gondolat-anya: a biológia is elfeledett), hogy t. i. a magasabb fajokra, főképp az emberre nézve a környezet nem fix,- hanem «plasztikus», épen bizonyos kultúrniveau arányában. Ama quasi-biologista, Taine-epigon irodalom-elmélet átszivárgott az irodalomba, ez viszont a közfelfogásba s ime, valamiként mégis élénk állott ama, Nietzschevel «historismus»-ba belebetegedett ember, a moralista nyelvén a magát minden oldalról «determinálva» látó, bágyadt akarattalan ember — ez is vég-eredményben *moralis* hatás, holott eredetileg *thoretikum* volt.

Nem elégedtünk meg általánosságokkal; konkrétumokra hivatkoztunk, arra, hogy a biológia elméleti kitódulásai hogyan válnak helytelen életnézetté. Persze a biológusok tiltakoznak a «nagyközönség» naiv magyarázatai, mondhatnók túlmagyarázatai ellen. Ők csak a «la science pour la science» álláspontján vannak, ámde végeredményében — akarva nem akarva is — előttünk áll a kulturális élet egysége, ahol semmi sem marad elzártan.²

¹ Hiába mentik újabban is, mint Erich Becher, ki épen a darwinizmustól vár új etikát. *Der Darwinismus und die soziale Ethik*. 1909.

² A szociológia is csak újabban tudott kiemelkedni biológiai hagyományokból s csak részben, még ha több író már új nyomot keres is, pl. R. Worms, *Les principes biologique de l'évolution sociale*. 1910. 77. lk. és *Philosophie des sciences sociales*. 1907. III. 273. l.

Milliófelé ágaznak a szellemi összefüggés szálai — messze a gazdaságpolitikáig. Ha nincs jó tudománypolitikánk, mely nem csak «a» tudományra, hanem a társadalomra is tekintettel van, elveszítjük a játszmat. Elveszítjük az irodalomban is. Kissé különös ezt bizonyára l'art pour l'art-elvű íróknak hallani, akik a tiszta művészet számára újabban már «alázatos» meghódolást kezdtek követelni. Az irodalom sem önálló kultúr-bolygó. Igaz és megengedjük, az írónak egészen más az öntudata a maga tevékenységéről, azt hívén, hogy ő «teremt», saját «egyénisége» törvényei szerint. Ez lehet egy szubjektive kellemes és függetlenítő elv (a kérdés aszerint igazodik, hogy in concreto mivel szemben). Ha azonban ismét szélesebben fogjuk meg kultúrproblémánkat, rájövünk arra, hogy az írói tevékenység lényege voltaképp szemléleti vagy szemléletszerű funkciókból áll, ámde helyesen adva értelmet e kifejezésnek, nem más az, mint a társadalmi (és természeti) környezet szemlélete, az, amit újabban a theoria-mentességet kikerülendő, «s z o c i o g n ó z i s n a k» mondunk. Ez sem egy-kettőre megoldható probléma s nem feladatunk e helyen pszichológiába bocsátkozni, de feladatunk legalább a probléma körvonalait kiérezni, kitapogatni a legfontosabb kultúrformák legfeltűnőbb plasztikáját, hogy majd a sajtó eddigelé misztikus kultúrformája is összehasonlítható legyen.

Azt mondtuk kezdetben egy, elméletinek látszó tételünkben, hogy a kultúra¹ egyes ágait, az irodalmat, művészetet, tudományt, sajtót stb. bizonyos szempontok mérlegére kell tennünk. Világossá válik az, mennyire más az irodalom és a tudomány funkcionális beállítása a társadalomban úgy az extenzitás, mint a hatásminőség, valamint pedig a hatás intenzitására nézve. A tudomány (és vallás) igen intenzív hatású, de extenzivitása lényegesen csekélyebb, mint az irodalomé. Most összehasonlítással szembeállítjuk a színházat.

Miben áll a színház (és mozgóképház) sajátos ereje, miben az a lelkeket megmozgató hatalom, mely oly varázssal vonzza magához a társadalom nagy részét — különben tekintélyes költségessége mellett. (Az újság viszont kénytelen fillérekkel megelégedni a színházakkal szemben.) Ismét némi pszichológiai elmélyedés vezet útra. Ha arra gondolunk, hogy a nagyközönségnek képek kelljenek, épúgy amint a nagy tömeget is képek mozgatják meg,² rájövünk, minő kevés a reflexiós elem a társadalom életében. Gondolataink mögött «képek» állanak, «benyomások» szerint ítélünk, mindez arra vezet, hogy a társadalomlélektanban meg kell látnunk azt, amit az egyéni lélektanok elhalványítanak: a már említett szemlélet kérdését. A pszichológia valamiképp a szemléletből képzeteket csinált s ezeket dolgoztatta fel a fantáziával. A kettő között azonban egy széles világ van. Mi például egy írott mű, regény vagy vers elevenségének oka? Sajátos az, hogy a szemlélet nem mind válik reprodukálhatóvá, s a pusztá, teremtő fantázia-kép sem oly gyakori, hanem

¹ A kultúra szó sókkal tágabb jelentőségkörre mutat, mint a kizárólag szellemi kultúrára. Itt azonban félreértés nélkül az utóbbira gondolunk állandóan.

² V. ö. Le Bon: A tömegek lélektana. M. ford. (Kultúra és Tud.)

van egy szekunder-sorozat, mely ezernyi adalék nyomán halad, s végig-suhantál elménken «színt» színre, élettelses képet képre, amely nem reprodukált valami és nem is produkált, fantázia kép. Térjünk a színházra. Nézzük meg, hogy mi az, amit ott élünk át: élénk, tüzes szemléleteket, s itt a lényeg. Gondoljunk arra, hogy mi az, ami például a darab egy színének leírásánál, a szöveg olvasásánál bennünk keletkezik: fakó árnyak, s amelyben fáradságosan kell nekünk, olvasóknak képpé egyesíteni ezernyi adalékot. A színpadon előttünk van egy összkép színesen: a színház egyszerre ad primer és szekunder képeket, de ez utóbbit mindig vagy lehetőleg lefordítva az előbbire. Mindez felülmúlja az irodalmat, más valami, ezért mondjuk a színházat sui generis kultúr-formának, ezért más a «könyvdráma» (mely voltaképp «irodalmi» mű) és más az igazi színházszerű mű.

A színház-hatás igen intenzív, de nem csak az előbbi okokból. Az irodalmi műnél ezer alkalom van az olvasónak félbeszakítani az élményfonalat, avagy reflexióval távolodni el tőle. Ezzel szemben a színház és mozgó végigvezet bennünket, megállás és másratérhetés nélkül — sajátos kultúrtény ez, amire utaltunk: az élményfolytonosság megszakíthatatlansága. Ez a színház főereje a szemléletes elem gazdagsága mellett, ezzel nem versenyezhet az irodalom, a sajtó sem.

Látjuk, van lényeges alapja annak, hogy külön irodalom és színház[^] politikáról beszélünk, mert a hatásmódjuk más, s akármely térre megyünk, mindenütt csak egy-egy különös erő domborodik ki, s ezt kell épen gyümölcsöztetnünk. Amint a színházban képszerűséget és az élményfolytonosságot előmozdító változatosságot kell keresnünk, az irodalomban mást, úgy a tudományban és iskolában ismét új elemekre építünk. Mindenütt a kultúrhatás minősége mellett megtekintjük, mennyire bírunk extenzív és intenzív hatást elérni, mennyire bírunk élményfolytonosságot elérni. Ezen a ponton lép fel a sajtó negatívuma: a sajtó percnyi létet kér, perceket kell kitöltenie. Ebben áll sajátos ereje: meg tudja ragadni a percet; gyöngesége, mert csak percei vannak.

II.

Miért kell külön az irodalomról és külön a sajtóról beszélnünk, mikor a közfelfogásban a sajtó beletartozik az irodalomba? Úgy véljük, ez is egyike a régi differenciálatlanságoknak, amikor külsőségekből indultak ki. Mert végre is az újságot kezdetben csakugyan írták, a római «acta diurna» korában, avagy akkor, amikor a jámbor kölni egyházi összeírta a híreket, sajátkezével sokszorosította és saját maga hordta ki. Egyszerű idők: egy a kiadótulajdonos, az újságíró, nyomdász és kihordó. És az is különös, hogy olykor az újság nem más, mint egy plakát. Ama bizonyos velencei ember ugyancsak el volt látva üzleti érzékkel: jöttek hajók felől a hírek és a velencei üzletemberek egyenként mentek egy oszlop elé, hol a hírek föl voltak jegyezve. Ámde a följegyző «kiadótulajdonos» rátartotta a kezét s csak pénzért engedte elolvasni az ő «újságját». A mai idők gyorsajtójáig és rotációs gépig ezerféle az újság

arca, de soha sem lehet összetéveszteni az irodalommal, mert más a jelleme. Kultúrpolitikailag sem tartozik bele a sajtópolitika az irodalompolitikába, mert a funkciók, a hatások különbözők.

Mindenekelőtt általánosságban meg kell jegyeznünk, hogy lényegi különbség húzódik be oly kultúrhatásokba, melyek *incidental*is, illetve *rendezett* hatások. Az újság, a rövidebb röpirat (lap), a kiáltvány, a plakát *incidental*isak, hatásmódjukban hasonlítani törekednek a gyűjtőhöz, mely robbanóanyaghoz ér. Ez természetes *lejtőpálya*, természetes az, hogy az újság olyan, mint lennie kellett, mint kialakulnia kellett, azaz nem az újságírók sajátos emberfaja, *genus irritabile-vatum* teszi az újságot újsággá, hanem ők idomulnak hozzá az újság természetesen kialakuló céljához. Könyvtudósok és logikusan gondolkozni szerető emberek mindig csodálkoznak azon, hogy az újság oly «felületes» s úgy képzelik, nem ilyennek kellene lennie, hanem valaminő komolyabb-könyvfélének. Nem is szeretik az újságírókat, mert valaminő belső ellenőrfélét látnak benne, aki felettük áll. Jól érzi ki egyik író, Brunhuber: «Az, állandó és kellemetlen tudat, melyet az egész társadalom érez magában» ennek a titokzatos hatalomnak (melyet sajtónak nevezünk) állandó és szigorú ellenőrzése alatt állani, okoz bizonyos félelmet, sőt rejtett, ösztön-szerű gyűlöletet is, amely átcsap azok lenézésébe, akik eme könyörtelent és terhesnek érzett bíróságot szolgálataiban állanak». ¹ Valóban, az újság a modern társas ellenőrzés (értve e szót pontosabb szociológiai értelmében ²) egyik sajátos formája s az ellenőrzés bizonyos géne-nel jár kétségtelenül. ³

Íme, ily ellenőrző szerepe az irodalomnak alig van, lírának, epikának pl. nincs, egyedül a — ritkán megszólaló — kritikai műnek. Gyökeres tévedés az újságot másnak gondolni, ami, nem az «irodalom» egy faja, hanem épen újság.

Az irodalom ambíciója ama rendezett behatás, az olvasó tartósabb lekötése és az olvasóra való logizálhatóság. Van egy irodalmi műfaj, amely mintegy belopózott az újságba, ott lombosodott, ott terjedt el, mert ez «irodalmi» és «sajtó»-hatást — bizonyos mértékig — egyesíteni tud. Ez a novella, de ez átmeneti területen túl élénk eltérés jelentkezik irodalmi mű és újság között *ráhatás rögtönössége* és *kimúlása* az utóbbinál, a hatás megújíthatósága az előbbinél. Sophokles ma is hat, Dantét ma is olvassák, mint egykor, Petőfit és Goethét mindig is fogják olvasni, de a «Kossuth Hirlapja» számai megjelenésük alkalmával elvégezték szerepüket épúgy, mint egy proklamáció. Ha a régi újságlapok újból olvassák, úgy annak célja már tanulmány, az már «irodalommá» lett, specifikus sajtóhatás nélkül. Elmondhatni, a sajtóhatás olyan, mint a kilőtt golyóé: ha nem talál célt pillanatnyilag, úgy homokba fullad, céltalan, kultúrpolitikailag *quantitativement négligéable*.

Az irodalomhatás megújuló jellegében tehát az is bent van, hogy

¹Das moderne Zeitungswesen. 1907. 80. l.

² A. Ross, Social control. New-York, 1901.

³ «Az újságíró szükséges rossz. Ámde nemcsak az a baj, ha az újságíró beszél, hanem az is, ha egészen megnémul.» Szabó L.: A modern újságírás. 1916. 50. l.

míg a hírlap naponként kivégzi önmagát, makulátúrává lesz, addig a könyvhatás tartós, sokszoros lévén, a megjelenő irodalom mindig hozzájárul az előzőhöz; a régivel verseny jó ugyan létre s idővel itt is porlepi a könyvek bizonyos állományát, bizonyos kultúrhalmozódás mégis létrejön: az irodalompolitikában éppen ezért nemcsak arról van szó, hogy mit minő elvek szerint teremtünk, hanem arról is, mit minő elvek szerint tartunk meg. Ez a kérdés a sajtópolitikában teljesen hiányzik: új kiadást egy régi újságpéldányból aligha lát bármely idők világirodalma.

Mi tehát az újság? Miben található meg lényegét? Bizonyára abban, hogy van egy társadalmi szükséglet, melyet ki kell elégíteni s ez speciálisan történik speciális társadalomban. Ennek a társadalomnak képe csak újabban kezd kibontakozni, a tömeglélektan szempontjai mellett. Tömeglélektani írók eddig arra hivatkoztak, hogy a tömeg éppen hirtelen alakul s azt következtetik, hogy a speciális tömegjellem éppen a tömegeből, a tömeges együtt létből keletkezik s ebből is magyarázható. A dolog egészen másképp áll, ha felismerjük, hogy «a tömeg az atomérzést (az anonimitást) nem teremti, hanem csak fokozza».¹ Így elének áll egy messze-terjedő probléma: a társadalom anonimizálódása rájövünk, az anonimitás általános társadalmi lehetőség, teljes függetlenül a tömeges együttléttől.

Itt kezdődik a sajtó problémája, speciális funkciója. Íme, a tömegben feláll «egy szónok» s a tömeg ismeretlenül is aláveti magát hatásának. A mai társadalomban «egy újságíró» szavára hallgatnak, nem keresve — «természetes»j mert már intézményszerű — azt, ki az illető, minő személyiség nyilatkozik meg benne. Az újság szólal meg s e ma abszolúte nem feltűnő dolog éppen a probléma: anonim hatás anonim társadalomra. Az, ami forradalmaknál csak koncentráltan jelentkezik s csak ezért feltűnő, megvan «békében» is, az ismeretlenség homályából feltűnő, «egyszerre» megszólaló ember. Ámde ez ismeretlen ember mindig megvolt s mint újságíró, talán gyakran is nyilvánította véleményét, meghallgatásra találva, érezve, hogy hat. Ha ő megjelenik, voltaképp csak láthatóbbá lesz. Az irodalomban másképp áll a dolog; ha Jókai, Balzac állandóan névtelenül írtak volna regényeket, ha Hauptmann Gerhard vagy Corneille személytelenül adtak volna ki színműveket, ha Baudelaire vagy Arany verses könyvei név nélkül jelentek volna meg, ezt «természetelieneknek» találnók. Az újságban nem. Nem az ismeretlenség a feltűnő, hanem az ismeretlenség principiális akarása. Az újság anonimitását mindig problémának érezték, melytől az újság fejlődése függ,² érezték főképp az író szempontjából, aki valósággal eldobja magától a nevét, midőn a szerkesztőségbe beköltözik, érezték az üzlet szempontjából (sajátos, a kiadók féltékenyen ügyelnek a minél teljesebb anonimitásra³) stb. Nem

¹ Társadalomalkotó erők, 200. lap.

² «Anonymity is the institution on which the peculiar success of British journalism is founded.» Dibblee, The newspaper, 1913. 102. l.

³ Helyesen jegyzi fel Dibblee, hogy: «egy fényes név időleges birtokának előnye — kétése; mert csillogásával összekapcsolódhat a fégyelmezetlenséggel.»

igen látták be azonban,¹ hogy az újság anonimitásának sajátos pszichológiai alapja van, s ennek lényegére röviden rámutatunk. Nem az újság hozza létre az anonimitást, hanem a közönség; ennek anonimitása ott csak megjelenik, s ez tömeglélektani probléma. Egyénlélektanilag úgy áll a dolog, hogy ha egy szerző nevével ellátott cikk jelenik meg, úgy ebben természetesen az nyilatkozik meg, hogy a szerző, mint egyéniség, «társas distanciában» marad (ezt is pontosabb szociológiai szempontból tekintsük²). Az irodalmi mű jellege abban van, hogy személyes elemet hordoz, egy én szólal ki, s egy én elvileg én akar maradni. Ezzel szemben a sajtó jelleme abban van, hogy a sajtó elvileg «mi» akar lenni (a kifejezés igen szokatlan, de pszichológiailag pontosan fedi a tényállást). Aki nem irodalomszerű, hanem sajtószerű dolgot közöl, nem ama társas distanciát keresi, hanem ellenkezőleg teljes hozzátalálást a közönséghez: az újságíró a maga egyéniségében a közönség életét óhajtja élni, az újságíró (sit venia verbo) nem egyéb, mint koncentrált közönség. Az u. n. «visszaható szuggeszió-nak» sajátos formája ez — az ismert német pártvezérel: «Vezérük vagyok, tehát követnem kell őket». Tehát igazat kell adnunk Büchnernek (aki a dolgot mégis a legvilágosabban írja ki): «Nem helyes az, amint állítani szokták, hogy a sajtó a közvéleményt csinálja, avagy hogy ez abban benne van».³ Itt jelentkezik egy probléma, melynek nyelvi kifejezése ingadozó: a közvélemény sokak véleménye lehet, de nem nyilvánított vélemény (a németben mind a kettő egy kifejezésbe játszik össze, mint Büchernél: Die Volksmeinung wird erst zur «öffentlichen Meinung» indem sie in den Zeitungen verlautbart wird). Aki tehát azt véli, hogy az újságíró csinálja a közvéleményt; gyakran téved, mert csak nyilvánítja. Az újságíró nem abban az értelemben ír és szuggeral, mint az irodalmi mű alkotója; az újság funkciója toto genere különbözik az irodalmi műtől: az anonimitásban, tehát gyökeresen eltértünk a régi felfogástól, mely az újság lényegét⁴ valamiként a periodikus meg-

¹ Még Bücher K. sem. Das Zeitungswesen, Die Kult. d. Gegenw., aki pedig (2. kiad.) külön fejezetben tárgyalja.

² A «társas distancia» kérdését ezidőszert legjobban Simmel fejtegeti: Soziologie, 1908., bár még csak többé-kevésbé helyes problémaföltevésben. Az írók ama «distanciáját» olykor mértéktelenül túlozzák. Így olvassuk egy «Író és közönség» c. cikkben: «A művésznek csak egy kötelessége van a közönség iránt: nem törődni a közönységgel. Akkor tiszteli meg, ha nem hajol meg előtte; sem a közönség, sem az állam, sem senki a világon nem diktálhat az írónak, nem szabhatja meg, mit s hogyan írjon, valljon, lásson és érezzen; az irodalom csak a prendre ou a laisser; vagy elfogadom olyanul amilyen, vagy le kell mondanom róla». Ez merev individualizmus. Ezért kell tehát (i. m. 108.) «alázatos meghajlás a művészi változtathatatlan törvényei (?) előtte. Ignatus, kísérletek. 1910. 107. 1.

³ Das Zeitungswesen (id. h. 1906. 508. 1.)

⁴ A hírlapfogalom meghatározását a «Kölnische Zeitung» volt szerkesztője, Brunhuber ügyes munkájában: Das moderne Zeitungswesen, Lpz. 1907. 9—52. lk. aránylagos gonddal igyekszik megtalálni. Általános meghatározó tényezők: a folytatatólagos megjelenés, a nyilvános megjelenés, a korszerű tartalom;

jelenési formában, az «általános érdekből», aktualitásból, mechanikus sokszorosításban¹ s más effélében találja. Lehet ugyan távolabbi, de csak akcidentális eltérés az «aktualitás-elv», vagy más mozzanat; a főtény végre is a lelki struktúra, mely az újságírókat újságíróvá teszi, az, hogy énjét úgy tudja kitágítani s variálni, hogy a maga közönségét magába foglalja. Nem csak a közönségnek ír, hanem mintegy a közönség író. Ezt a kérdést is elhanyagolta az irodalom, holott társadalomlélektanilag kiválóképp érdekes s látjuk ebben is, hogy az újságírók a mai társadalom természetes fejlődésvonalához simul. Az az érdekes fordulat következett be (ezt is megszoktuk s nem látja az újságelméleti irodalom sem), hogy egyszerre — minden feltűnés nélkül — magával a közönséggel kezdték írni a lapot: «*Letters to the Editor*», először a «Times»-ben érvényesült szélesebben, «míg Németországban a közönségnek azzal kell megelégednie, amit újságja ad».² Ez sem volt elég. Most már a közönséget egyenesen faggatni kezdték s létrejött az új s á-g-e-n-q-u-é-t-e, mely nálunk egy időben valósággal dühöngött és létrejött s ma is virágozik az *interview*. Az újságíró, odajutottunk, nem is közönségként ír, hanem közönséggel írat.

Mindinkább feltalálhatók az anonim megszólalás sajátos formái s most térjünk ki erre a centrális kérdésre, az anonimitásra, melyet félreértett az irodalom általában.

III.

Az anonimitás a legfontosabb kérdés a gyakorlat és a felelősség szempontjából. Többen úgy vélik, hogy az anonimitás csak szokáson alapuló s le lehet tenni róla, az író érdekében (Szabó).³ Brunhuber úgy véli: (a politikai nézetek folytonossága következtében) «az újságírói munka névtelensége... mélyebb célt ér el: az egyéni munka megsemmisítése az egyéntelen szerkesztőségi munka javára bizonyos igazolást nyer».⁴ Idézi egy kartársát, ki szerint «egy valódi újságíró» ahhoz van hozzá szokva, hogy mindig másokért küzdjön ... Gyakran elfeledi és elveszti végre önmagát. Tiszta objektummá válik, gondolkozása és érzése az

speciális jelzők: a tartalom sokoldalúsága (ám hova sorozhatok pl. a sport-újságok?), az érdeklődés általánossága (mi amaz «általánosság» értelme pl. tőzsdelapnál?). Meghatározása ez: «Az újság közelebbi értelemben minden időnként megjelenő, egyénileg határozatlan körnek hozzáférhető közlemény sokoldalú, korszerű, általános érdekű tartalommal».

¹ E. Löbl, *Kultur und Presse*, 1003. 21. 1. Bücher K. is így. A telefonhírmondó nálunk élesen megcáfolja, hogy ez nem lényeges.

² Bücher, *Die deutsche Tagespresse. die Kritik* (személyes-polémikus munka). Tübingen, 1915. 111.

³ Szabó: *A modern újságírás*. Év n. (1916.), 197. «A magyar lapok nem szokták cikkeik szerzőjének nevét közölni) stb. «Az újság kiadójának az az érdeke, hogy a közönség előtt ne nevezze meg az újság cikkeinek szerzőit... Végeredményben nem káros, hanem hasznos volna a lapkiadóra nézve is az anonimitás megszüntetése».

⁴ *Das Zeitungswesen*, 1906. 68. 1.

övéből az újságjába ömlik át, már nem is önálló valami, hanem munkájának pusztá eszköze.¹ Íme, kialakul az újság (hegeli értelemben vett) «objektív szelleme;» a *distanciafeloszlás* teljessége is ezzel kapcsolatos. Dibblee² azt mondja, hogy a névtelen újságírás végre is mindinkább hatalmas politikai fegyverré lett, minthogy az ismeretlentől jobban félünk, továbbá a testületi felelősség mögé elbújva, szabadabban lehet írni és találékonyabbá is lesz az író». Másrészt³ irreleváns egyéni jellegzetességek eltűnnek és jobban megőrizhető a *kontinuitás* annak dacára, hogy az újságírói kar szükségkép változik).

Ezek mind igen reális okok, s mégis sokan félreértik, mert csak a veszélyeket látják, melyek a felelősség kérdésében felmerülnek. Bücher⁴ igen jellemzően: «Az anonimitás javára írták, hogy az újság az olvasó előtt közdolgozokban egy egységes felfogású testnek tűnik fel és hogy egyes szerzők biztosítva vannak oly üldözésekkel szemben, melyek keletkezhetnek meggyőződése képviseletéből». Valóban a «felelős szerkesztő» jogi fikciója csak takaróul szolgál. Az újság szerkesztésében ma oly messzemenő munkamegosztás van, hogy egységes szellemről csak az beszél, aki nem ismeri jól a dolgot. Voltaképp itt is egyéni nézetek vannak (?) «Az anonimitásnak felületes, kritikátlan tárgyalásra kell vezetni, amely a szaktudás⁵ hiányát frázisokkal próbálja eltakarni; egy frivol demagógiának egy felszínes kocakritikának, egy könnyűvérű, személyeskedő polémianak nyit kaput». A valóban érdemes újságírónak így kell egyszerbe kerülnie a «tintakulival» (Bücher). A végső Ítélet tehát komoly: «Bizonyára az anonimitás rendszere mellett sok derék és tiszteletet érdemlő munkát végeznek, kivált a német sajtóban. De nem tagadható, hogy ha ezt a rendszert kiterjesztjük az egyénileg alkotó irodalomra, az újság erkölcsi és értelmi színvonala leszáll, hogy a szellemi munkát az újság-vállalkozóval szemben reménytelen függésbe hozza és nem járul hozzá, hogy az újságíró a közönség előtt nagyobb tiszteletben álljon. Ez továbbá arra vezet, hogy ez a pálya épen nem elég csábító, míg a szellemi proletariátus tömegesen tódul feléje». Ez kritika és nem elég mély pszichológiai magyarázat.

Mégis azt látjuk, hogy akarva nem akarva az újságírásban fennáll az anonimitás; a kivétel (vezércikk s más névjelzett cikknél) csak erősíti a szabályt. Egyes nevek kiemelkedhetnek, de sohasem juthat bele tömegével minden név. Francia és Olaszországban sok a névjelzett cikk, de az újság jelleme azért nem más.

Lássunk mélyebbre a dologban. A pszichológiai probléma az, hogy az újságíró a koncentrált közönség», feléje hajlik önkénytelenül, az újság legtöbbször csak reflexe egy kollektív áramlatnak. Van itt azonban egy másik probléma s ezt a fenti írók nem látják, mely a következő.

¹ Id. m. 79. l.

² The newspaper, 1911. 89.

³ The newspaper, 102. l.

⁴ Das Zeitungswesen (id. m. I. kiad. 503.).

⁵ Az is tény: Az újságíró nem szakember, de nem is az fontos, hogy tudja, hanem az, hogy meg tudja azt, amit írnia kell». (Szabó L.)

Azt mondtuk, az újság fátuma abban van, hogy csak percei vannak. Ámde ennek is oka van: az, hogy az újságolvasó oly kész szívességgel veszi át az Ő újságja véleményét, s hiába emelkedett az általános műveltség, «a tömeg nincs abban a helyzetben, hogy a rájatható újságvéleménnyel szemben kritikai érzéket tanúsítson» (Bücher), nemcsak az emlegetett «önállótlanúsága» nyilatkozik meg az olvasónak. Az újság nemcsak az agyproletár vezetője, hanem — akárhogy vesszük is — mindenkié. Az újság funkciója 1. tudósítás, 2. ismeretek szélesítése, 3. ellenőrzés¹ még távolról sem elég: az újság iparkodik előre sejtteni a közönség véleményét (prevision of the psychology of the readers²), azaz ki kell még bővíteni fenti megjegyzésünket: az újságíró koncentrált és előlegezett közönség. Persze sokszor tovább is megy ez, mint kellene,⁸ de megvan, tény és szükségesség és pedig egy okból: a mai társadalom már teljesen átépült a munkamegosztás alapján. Mindenki annyira specializálódott már, hogy énje végtelen szegény lett, egy gépies énné, kenyérkeresővé vált. Ha tehát szemét mások felé akarja fordítani, ha a spontán szimilitásokat ki akarja érezni, ha a lelki parallelizálódásba magát beleteti, úgy a döntő faktum mégis csak az, hogy kevés rá az idő. Ez az újság problémája: ezért az újság nemcsak tudatosít, informál, megbeszél, hanem eléje is fut közönségének véleményeivel, s ismét a közönség az, mely «zért hálás, mivelhogy csak percei vannak. A mai nagy, sőt túlhajtott munkamegosztás az, mely kezébe adja az újságoknak a sietős olvasó figyelmét, persze csak rövid negyedórát vagy alig többet. Ez alatt a csekély idő alatt kell az újságnak hatnia, mint véleménygépfegyvernek, mely mindenfelé irányul. S itt kezdődik csak a felelősség, nem pedig már az anonimitásnál. Ez az, ahol az újságíró már nevel, nem csak informál, vagy kommentál. Az adatok «mérlegelése» a nagy munka, a selejtezés, s itt lopóznak elő akaratlanul imponderabilmek, értékítéletek.

Az újsághatalomra nézve sohasem felejthetjük, hogy a lényeges iraponderabilia szinte feltűnő, hogy Desewffy Aurél⁴ mily finoman érezte ki már a múlt század első felében: «Minden politikai munkában, de főleg újságban, mely naponként hat, kétféle irányt kell megkülönböztetni: az elsőt azt, mely a lap homlokára van írva, mely cégérül kifüggesztve pompás frázisokban, csillogó deklamációkban mutatkozik. Ez a lapnak bevallott iránya: but avoué, ostensible. A másik irány az a szellem, mely az egész lap szerkezetén által fut a pompásan felállított elvek alkalmazásában, a tárgyak megválasztásában, sokszor egy szó, egy epitheton használatában rejtőzik. Ez a lap valóságos iránya: but véritable, a lap ez által és csak ez által hat és bír jelentőséggel (sic). Erkölcsi méltánylásában ezen második irány a gondolkozó ember előtt

¹ Szabó i. m. 10. 1.

² Dibblee.

³ «Das Recht der eigenen Meinung, ja, das ist ein Reservatrecht der Presse. Aber für andre Leute gilt das nicht» — idézi polémikus írásában Bücher.

⁴ Idézi Angyal D. Bp. Szemle, 1912. 154. köt. 467. 1.

minden, az első semmi. *Gutta cavat lapidem*; az időről-időre kimondott elvek, szép és nagy frázisok elhangzanak, elfelejtetnek; de a mód, mi szerint az elvek alkalmaztatnak, a szín, melyben az író az adatokat feltünteti, a sokszor parányi észrevételek, mikkel kíséri, egy helyben-hagyó vagy gúnyoló szó, melyet egy csekély adat után odavet, naponként hatnak az olvasó lelkére, beleszövik magukat eszméi kifejtésébe, előbb-utóbb befolyást gyakorolnak gondolkozásmódjára. Ebben fekszik az időszaki sajtó egész jelentősége; ez teszi üdv vagy vész eszközeivé. Ez teszi hogy vannak hírlapok, melyek egészen más módon hatnak, mint ahogy programjuk, s ostensibilis elveik szerint hatniok kellene». Mit tehet ezekkel szemben egy bíró paragrafus-tudása?

Itt kezdődik tehát a sajtópolitika lényege, ahol imponderabilék, kezdődnek! Lehet-e vájjon itt pusztá külsőségekre vonatkozó, tény-*k é r d é s e k e n*» lovagoló paragrafus-ellenőrzésnek sikere? A szerkesztő felelőssége csak kényszerű jogi fikció volt mindig, mert valóságban csak minimális személyiség-törédekre vonatkozhatott.

Itt van a helye, hogy amaz örökbecsű és beszédes disztinkcióra gondoljunk: el lehet érni az újság «legalitását», de nem ezzel együtt annak «moralitását» is. Nem egy külső felelősség kell, hanem egy belső felelősség, azaz kultúrpolitikai lelkiismeret. Ha ez nincs meg, úgy minden csak szappanbuborék. E belső felelőségérzetet pedig csak műveltség, képzés adja meg, azaz egész helyesen gondoltak újságíró-szakképzésre.¹

Végeredményünk az, hogy sajtópolitika nem lehetséges, csak úgy, ha körül van véve a sajtó egy egész sereg kultúrpolitikai tényezővel. A sajtó legtöbbször csak reflex, tehát a probléma bonyolult: az egész társadalom, a közönség színvonalának problémája.

«A kiművelt agyvelők összelete határoz sorsunkról», mondotta ódon zamattal egy rossz korszakban (1853) Kemény Zsigmond. Ily rossz korszakban vagyunk ma is, mikor már úgyszólván nem maradt egyebünk,, mint kultúránk. Ezért kell ma minden vonalon és minden erővel kultúrpolitikai céltudatosság. Előttünk van a közönség s a sajtó nagy problémája. Már pedig ebben sok van letéve, a haladás, a társadalmi egészség, a jövő problémája. S aki mereven, csak paragrafus-formában tudja megoldani a sajtópolitikát, eltéveszti a dolgot, mert kézzel meregeti a tengert. Beigazolódik csakhamar előtte az, hogy a kultúrpolitikában k u l t ú r politikai hatóerők döntenek.

Tehát nem kérünk sajtóparagrafusokat, hanem egész kultúrpolitikát kérünk!

(1921. június 19.)

Dékány István.

¹ Az újságíró-főiskolák eddig nem sikerültek, sem a chicagói Columbia-egyetemen, sem Parisban. Főiskolai előadásokban azonban egyre több helyet kapott e fontos ügy: a zürichi egyetemen (Wettstein), a heidelbergin (A. Koch prof.) a danzigi Techn. Hochschulen (Prof. Thiers), a kölni és berlini Handelshochschulen előadott a greifswaldi egyetemen is Prof. Wenckstern és a leipzigin Bücher K., ki újabbban egész iskolát próbált szervezni.